
<https://doi.org/10.15407/fd2021.01.057>
УДК 316.282

Олександр ГОЛІКОВ, доктор соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та кафедри політичної соціології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
61000, Харків, пл. Свободи, 4
golikov@karazin.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6786-0393>

РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ МАКСА ВЕБЕРА: МІЖ ЕПІСТЕМОЛОГІЄЮ ТА АКсіОЛОГІЄЮ

Статтю присвячено дослідженню позиції Макса Вебера в соціології та філософії і позиції соціології та філософії стосовно Макса Вебера на межі тисячоліть. Автор звертається до низки аспектів теорематики Вебера (гносеологія, аксіологія, онтологія на мікрорівні та на макрорівні), добре відомих і вивчених у соціології, з метою випрацювати та сформулювати цілісну картину концептуальних і методологічних пропозицій Макса Вебера з точки зору їхньої епістемологічної перспективності. Крім того, у статті досліджено упушені на сьогодні можливості концепції та теоретизування М. Вебера, зокрема, в парадоксалізації соціологічного та філософського дискурсів, у вивченні господарської дії тощо. Автор із застосуванням широкого спектру аналітик і концепцій західних (Е. Трельч, Ю. Габермас, Ю. Каубе, В. Шлюхтер, С. Кальберг, Т. Швін, Г. Йоас, І. Фаланд, К. Палонен) і пострадянських (Ю. Давидов, Л. Титаренко, С. Золян, Т. Дмитрієв) соціологів і філософів, а також аналізуючи низку праць самого німецького філософа і соціолога, демонструє евристичний потенціал Веберових розробок у різних вимірах. Заторкнуто теми витоків і коріння Веберової концепції, його методології науки, соціального статусу науки з точки зору М. Вебера, місце розчаклування в соціальних та епістемологічних процесах, співвідношення мотиву та смислу, проблематику розпорядчої влади та корисності, прав людини в оптиці М. Вебера і макроісторичної логіки в його дослідженнях. Також автор звертає увагу на зв'язок соціально-політичної та світоглядної позиції М. Вебера з його гносеологічними розробками, його науковою та академічною діяльністю. Проведено аналогії ситуації початку ХХ і початку ХХІ сторіч з демонстрацією можливостей звертання до Веберового досвіду в сучасній соціокультурній та історичній ситуації.

Ключові слова: Макс Вебер, епістемологія, соціальне, картина світу, розчаклування світу, господарча дія, цінність.

Цитування: Голіков, О. (2021). Реконцептуалізації соціальної теорії Макса Вебера: між епістемологією та аксіологією. *Філософська думка*, 1, 57–74. <https://doi.org/10.15407/fd2021.01.057>

*За своїми максимами та роздумами Вебер певною мірою став Гете для соціальних наук*¹.

Раймон Арон, відносячи М. Вебера поряд з В. Парето і Е. Дюркгаймом до «генерації на стику сторіч», безумовно усвідомлював те, що ця етикетка цілком може бути розширена. Розвиток соціології ХХ сторіччя показав, що якщо Вільфредо Федерико Парето став фігурою акмеїстичною для механіцистського і фізицистського позитивізму, що бере в соціальній філософії і соціології коріння від Конта і Сен-Симона, то Давид Еміль Дюркгайм і Максимиліан Карл Еміль Вебер виявилися не тільки постатями перелому сторіччя, але й домінантами у хроматиці соціології та соціальної філософії ХХ сторіччя. Найрізноманітніші композиції їхніх ідей і концептів з розробками К. Маркса, І. Канта, Б. Спінози, В. Ляйбніца, Г. Тарда (наприклад, цікавий розвиток *монадології* ми спостерігаємо у Б. Латура) в ХХ сторіччі задавали (камер)тон для багатьох національних соціологій і галузевих соціологічних теорій, часто навіть виходячи за межі суто соціології. Так, проєкт Мішеля Фуко або весь «соціоаналіз» П'єра Бурдьє, філософізація соціології та соціологізація філософії Ю. Габермасом, розробки П. Слотердайка, П. Рикера, М. Шелера, А. Макінтайра, Т. Парсонса були б просто неможливі без цих двох постатей.

Проте останню чверть сторіччя ми спостерігаємо своєрідний відкат у світовій соціології — за підтримки, звичайно ж, ритуальних та етикетних обрядів і «ланцюжків інтеракцій», висловлюючись мовою ще одного поствеберіанця, Р. Колінза [Коллінз, 2002]. Конференції, присвячені імені та події Макса Вебера, проводять; збірники його інтерпретацій і інтерпретаторів видають; аплікування його методології в дисертаціях здійснюють. Утім, що парадоксально, з помітно більшою пристрасстю (може, навіть пристрасстю неофіта) і первозданною цікавістю Веберову спадщину опановують саме на пострадянському просторі [Гайдено, Давыдов, 1991; Патрушев, 1992; Гуроров, 1999; Девятко, 2003; Рахманов, 2012], натомість у західній соціології загалом спостерігаємо більш-менш сталий консенсус з приводу цієї постаті і, відповідно, епізодичні вузькопрофільні спроби розширення та експлікування його розробок для конкретних тематик, соціокультурних специфік і тематик. Проєкт М. Вебера продовжує породжувати наукові франшизи (Ф. Тенбрука або В. Шлюхтера, Т. Швіна або М.Р. Лепсіуса), однак останні спрямовані не на власне розкриття веберівської парадигматики, а на побудову і відбудовування самостійних концептуальних флігелів більш-менш у межах однієї й тієї самої методологічної та світоглядної рамки.

Натомість насправді Веберовий погляд гідний його уважного реасамбляжу з позицій вже не стику сторіч, а стику тисячоліть. Причому цю Perezбірку належить здійснювати як філософськи, так і соціологічно, як методологічно, так і концептуально, як з позицій категорій, так і з пози-

¹ Див.: [Лепсіус, 2004: с. 51].

цій метафорики, на пропозиції яких М. Вебер був для своєї доби вельми щедрим².

Саме тому *метою* нашої статті буде аналіз концептуальних і методологічних пропозицій Макса Вебера для сучасних соціології та соціальної філософії з точки зору їхньої епістемологічної перспективності.

Про складність аналізу веберівської концепції свідчить хоча б той ілюстративний факт, що в зарубіжній літературі навіть має місце думка, що Вебер «був мислителем постмодерну, далеко обігнавши свій час» [Титаренко, 2020: с. 57]. Спроби систематизувати як екстернальну позицію, так і інтернальну структуру концепції Вебера робили і роблять неодноразово. Так, В. Шлюхтер виокремлює «три конфліктні лінії», за допомоги яких він визначає положення дослідницької програми М. Вебера: це 1) конфлікт між системною теорією та теорією дії, всередині останньої — 2) конфлікт між теорією комунікативної дії та теорією суб'єктивно осмисленої дії (Theorie des subjektiv sinnhaftes Handelns), нарешті, всередині останньої — 3) конфлікт між теорією утилітарного актора (Theorie des nutzenkalkulierenden Akteurs) та теорією актора, що слідує правилам (Theorie des regelgeleiteten Akteurs) [Schluchter 2005].

Теорія правил відповідно діючого актора, на думку В. Шлюхтера, і є теорія самого Макса Вебера, яка, таким чином, родово підпорядкована теорії суб'єктивно осмисленої дії і, відповідно, у ширших контекстах — теорії дії. Така інтерпретація виводить відому «гносеологічну сліпоту» Макса Вебера (який нібито «не помітив» більшу частину соціального у вигляді рутин і практик, фреймів і габітусів, «фонового знання» і звичностей) з-під критики, демонструючи все це не як «сліпоту», а як дослідницький вибір на користь активного суб'єктивного осмислення центральною фігурою соціологічного аналізу (актором) своєї власної позиції і дій. У певному розумінні такий вибір може бути розцінений як більш гуманістичний, ніж будь-який інший (оскільки виходить з презумпції розумності і активності людини), проте в іншому розумінні — як менш гуманістичний³.

Інтернальну ж оптику розгляду Веберової програми наукових досліджень пропонує Т. Швін, який виокремлює три аспекти — теоретичний, методологічний та історичний. Т. Швін зауважує, що становим хребтом веберівських теоретичних конструкцій є соціальна дія (саме на цій базі, як зауважують дослідники, «з'явилися нові концепції, наприклад, вельми впливова нині “Rational Choice Theory” (Гартмут Есер та ін.)» [Козловський, Шпакова, Еттріх, 2004: с. 5]), методологічних — «методологічний індивідуалізм», відхід від будь-якої колективності (в дюркгаймівському розумінні),

² Тут з ним можна порівняти хіба що Г. Зимеля, чия академічна траєкторія давала йому змогу, на відміну від номенклатурного викладача Макса Вебера, бути концептуальним маргіналом.

³ Бо прирікає людину на постійне свідоме і напружене протистояння всій комплексності, висловлюючись мовою Н. Лумана, навколишнього світу.

сконцентрованість на ціннісних аспектах, історичних — модерн⁴ [Schwinn, 2004].

Варто відзначити, що хоча в пострадянській соціології історико-соціологічним аспектам концепції Вебера приділяють не надто багато уваги, однак в західному дискурсі Вебера вважають одним із класиків порівняльно-історичної соціології. Так, С. Кальберг взагалі здійснює систематичне і послідовне зіставлення порівняльно-історичної соціології Вебера та цілої плеяди відомих сучасних дослідників (Ч. Тилі, І. Валерстайн, Т. Скочпол, Б. Мур тощо) [Kalberg, 1994].

Такий погляд є дуже корисним для нас: у подальшому ми використаємо і екстернальну, і інтернальну логіку цих (нео)веберіанцев для нашого аналізу.

(Епістемо)логіки Макса Вебера: чи є (все ще) проблема?

Тривією сучасного академічного (як наукового, так і пропедевтичного) дискурсу, ми сподіваємося, рано чи пізно стане те, що Макс Вебер став чи не першим синтетиком в соціології (хоча, звичайно ж, синтетична лінія як така виникла й розвивалася значно пізніше: до неї зазвичай відносять П. Бурдьє, Е. Гіденса, Н. Лумана, П. Штомпку та інших). Зустрівши першу методологічну кризу в соціології на рубежі ХХ сторіччя, кризу конфлікту між дюркгаймівським соціологізмом і реалізмом, з одного боку, і тардіанським індивідуалізмом і номіналізмом — з іншого, М. Вебер висуває «проміжний» синтезуючий концепт — концепт «соціальної дії».

Проте, як показують дослідники М. Вебера, це синтетичний потенціал його концепції не вичерпує. Наприклад, у дослідженні капіталізму, «на відміну від світ-системної теорії, веберівська соціологія, засадовим для якої є поняття соціальної дії, дає змогу подолати розрив між структурою та дією, що існує в порівняльно-історичних дослідженнях» [Kalberg, 1994: р. 46]. Не ставлячи в докір світ-системній теорії, що вона не зробила того, що вона і не планувала робити (і того, що згідно з її дослідницькою логікою їй і не потрібно), відзначимо, що виявлення М. Вебером центрального поняття опису соціального порядку («соціальна дія») — дійсно незаперечна заслуга і непересічна подія, яку важко обійти увагою. І, як бачимо, на сьогодні (якщо, у будь-якому разі, вірити оцінці С. Кальберга) потенціал цього поняття не вичерпано.

Але, як видається, все-таки найбільш плідними щодо не вичерпаних ще проблем і питань можуть виявитися зовсім інші пласти і шари спадщини М. Вебера. А цих пластів дуже і дуже багато — адже в «загадки веберівського фрагментаризму», як цю особливість позначає Ю. Давидов [Давыдов, 1998], закладено безліч «проклятих» питань соціології, які у випадку з комплексністю Веберової теорії складаються в цілісний «візерунок», модель, цілкупність, гармонію і симетрію, як зазначають різні дослідники.

---

⁴ І, відповідно, історичний прорив до констеляції модерну, базований на культурних компонентах.

Втім, як уявляється, це й не дивно. Один з коментаторів М. Вебера І. Фаланд стверджує, що саме розбіжності, а зовсім не консенсус, для Макса Вебера детермінують, визначають, підштовхують і рухають науку⁵ [Vahland, 1999]. Таке висловлювання — як вербальне, так і перформативно-дійове — з боку М. Вебера примушує нас на весь навколишній світ дивитись як на результат культурної роботи, тобто праці (уваги, зусиль), об'єктивувати цей світ у соціокультурному порядку. Відповідно, за навколишнім світом — і в тому числі згідно із самою позицією М. Вебера — він змушує нас шукати проведену працю, а в кінцевому підсумку — ті самі «розбіжності».

До речі, саме це пояснює легкий парадокс, виявлений О. Антоновським і Р. Бараш, згідно з яким «Вебер заявляє про те, що цінність науки не може бути доведена; і тут-таки намагається її довести. Цінність науки і одночасно покликання вченого, виявляється, полягають у тому, щоб забезпечити ясність визначення протилежних ціннісних позицій» [Антоновский, Бараш, 2019: с. 13]. Робота «давати імена»⁶ в цьому світлі постає не як праця з виробництва *однозначної* реальності, а як праця з *участі* у виробництві *спільної* реальності, забарвленої інтересами і суб'єктивними перспективами (перспективами бачення).

Адже, як додає до цієї позиції вже згаданий вище І. Фаланд, гносеологія, вільна від суб'єктивних перспектив та/або інтересів (тобто той самий ідеал позитивістського пізнання), настільки ж безплідна, як і приватний погляд, «приватна совість» як критерій пізнання [Vahland, 1999]⁷. Цей антинатуралізм і антипозитивізм просотує всю (епістемо)логіку Макса Вебера, іноді заводячи його в маргінальності і межовості. Однак по суті це ніщо інше, як розрив з, як указує Ю. Давидов, позитивістськи-сцієнтистською традицією соціології ХІХ сторіччя. Ця традиція характерна, між іншим, не тільки для позитивізму, але і для більшості його опонентів (наприклад, психологізму — неважливо, для Г. Лебона, Г. Тарда, В. Вундта, Л.Ф. Ворда, Ф.Г. Гідінгса). Така (гносео)логіка ґрунтована саме на презумпції категоричного і категорійного розрізнення суспільства та природи — і як сутностей, і як об'єктів пізнання [Давыдов, 1998].

При цьому ще одним важливим уроком від М. Вебера виявляється те, що соціально-епістемологічний статус форми пізнання — філософський або науковий, світоглядний або ідеологічний — не пов'язаний з методологією. Науку, яку впродовж тривалого часу визначали саме через метод, мислитель виводить за рамки обговорення методу. Адже сам він був послідовним прихильником наукової позиції соціального пізнання, — або, як формулює відомий німецький соціолог кінця ХХ сторіччя Ганс Йоас, будь-які прояви «соціальної філософії» М. Вебер «третирував» як «метафізику» і

⁵ Чи не в цьому полягає витік Веберової уваги до політичного?

⁶ Тобто, висловлюючись мовою сучасної соціології, символічно маркувати, номінувати і фреймувати.

⁷ *Grau, teurer Freund, ist alle Theorie / Und grün des Lebens goldner Baum* (J.W. Goethe).

«романтику», до яких, як відомо, він відчував непідробну огиду [Йоас, 2011]. Проте така позаметодична за природничими мірилами наука не перестає бути собою. Сам Вебер це описує так: «Існують науки, яким дарована вічна юність, — до них належать всі історичні дисципліни, перед якими у потоці культури, що вічно плине вперед, завжди постають нові проблеми. І чи не найістотніша з них — це тимчасовий характер усіх ідеально-типових конструкцій і водночас постійна необхідність творення нових» [Вебер, 1998: с. 254].

Метафорика «вічної молодості» тут очевидним чином працює як (само)виправдання і (само)легітимація перед обличчям виклику неможливості⁸ побудувати уніфіковані, закономірні, вбрані в незаперечність та озброєні універсальністю концептуальну схему та категорійну мову. До речі, з цим же пов'язана і «відмова Вебера перетворювати теоретичну роботу або створення понять на самоціль», яку Т. Швін пов'язує «з неможливістю дійти остаточної дефініції суспільства»; але ми схильні пов'язувати це радше з його епістемологічним дизайном, а не з конфліктом з онтологією. Хоча, звичайно, Т. Швін звертається саме до онтологічного аспекту — наголошуючи перш за все «відносини та смисли окремих явищ в їхніх сьгоднішніх абрисах» [Schwinn, 2004: S. 532], а втім, видається, тут недооцінено можливості соціологічного аналізу генези самої соціології М. Вебера, який міг би показати засобами соціології знання значущість насамперед інтернально-світоглядних, в чомусь навіть ідеологічних чинників, а не суто науково-процедурних моментів.

У такому світлі знамениті ескапади М. Вебера, в яких він переосмислює науку не як «вежу зі слонової кістки», а як поле битви, постають абсолютно інакше.

«Мислений апарат, що його було створено у минулому шляхом мисленої обробки, а точніше, мисленого перетворення безпосередньо даної дійсності й підпорядкування її поняттям, які відповідають рівневі пізнання та спрямуванню інтересів тієї доби, завжди протистоятиме тому, що ми спроможні й хочемо здобути з дійсності на шляху нового пізнання. У такій боротьбі реалізується прогрес досліджень у науках про культуру. Його результатом є процес постійної видозміни тих понять, через які ми намагаємося досягнути дійсності. Ось чому історія наук про соціальне життя була і є постійним чергуванням спроб мислено впорядкувати факти методом побудови понять; розкласти образи, які постали внаслідок такого впорядкування, шляхом розширення і зміщення наукового горизонту, — і спроб утворити на цій новій основі нові поняття» [Вебер, 1998: с. 255].

Причому, зауважимо, всупереч вульгарній інтерпретації цієї битви як сутички суто наукових суб'єктів, для німецького філософа це ще і битва з (формально вже) попередніми суб'єктами (нехай і об'єктивованими в «мисленному апараті»), «інтересами доби», «картинами світу», самими поняттями⁹.

⁸ Або, у будь-якому разі, відмови через загрозу неможливості.

⁹ Які, як виявляється, теж чинять опір дослідникові — і в цьому розумінні наділені політичною волею і науковою суб'єктністю!

Ось чому у Вебера не те що актуалізується — постійна червоною ниткою проходить проблематика суб'єкта, його відповідальності, його цінностей та обмежень.

Аксіологія веберівського суб'єкта і Вебер як суб'єкт аксіології

Суб'єкт науки, як виявляється в такому погляді, покликаний «зробити демаркацію світу об'єктивних і суб'єктивно-ціннісних суджень... Вебер говорить про те, що така демаркація є виразом морального обов'язку. Тобто наукове об'єктивне судження виявляється ще й ціннісним» [Антоновський, Бараш, 2019: с. 13], причому, зазначимо, ціннісним виявляється як саме судження, так і відмова від його висунення. Це цілком узгоджується з куди пізніше висунутою думкою, що політичним є не тільки актом, а й утримання від акту; суб'єктивним може бути не тільки діяння, але і свобода від (необхідності) діяння. Щоправда, у випадку з М. Вебером коріння такої специфічної аксіології не виглядають настільки однозначно.

Зокрема, той самий І. Фаланд передбачає, що справа якраз саме в тому, що М. Вебер не був «людиною модерної науки», яка для нього була перш за все об'єктом педагогіки (в тому числі самопедагогіки), засобом виробництва і встановлення максимальної виразності і прозорості власного погляду і переконання [Vahland, 1999]. Фаланд наводить лист до Р. Міхельса (1909), в якому самого М. Вебера розписано як «науково-методичного партійця», переконаного в такому статусі і такого, що бажає і далі їм бути. Причому жодного конфлікту з гіпотезою розчаклування тут не спостерігаємо: адже саме тому, що світ розчаклований, зникла його синкретичність — а слідом за нею і відмінність між об'єктивним та суб'єктивним, в тому числі і критеріями прийняття рішення; відповідно, є лише «боротьба партій», кожна з яких прагне заснувати і встановити свою партійну істину як об'єкт влади¹⁰.

Цей нюанс, на який не надто часто звертають увагу, аналізуючи Веберову «Wissenschaft als Beruf», насправді серйозно деформує і переписує аксіологію наукової діяльності. Адже тоді виявляється, що наука не розчакловує світ — вона радше концептуалізує, усвідомлює та описує «диво» світу. Розчаклування сам М. Вебер та його інтерпретатори етично асоціюють з біблійним гріхопадінням, і в цьому розумінні воно далеко не є благом.

Отже, демаркація об'єктивних і суб'єктивно-ціннісних суджень як моральний обов'язок, помічена О. Антоновським і Р. Бараш, зовсім не має на увазі подальшого практикування цієї демаркації. Ця демаркація потрібна радше для усвідомлення «зачарованості» пізнаваного світу, вірування в його складність та автономність¹¹. Недарма Ю. Каубе зауважує в риторичі М. Вебера

¹⁰ Як цікаво цю ідею через півсторіччя розкриє Мішель Фуко!

¹¹ Не тільки від гегелівського диктативного розуму, але і від позитивістської природи — або, як каже Фаланд, посилаючись на Канта, потрібно потіснити знання, щоб дати місце вірі [Vahland, 1999: S. 421].

інтонації сакрального: «У веберівській типології програм порятунку не було цієї люті руйнування, так само як не було в ній ідеї, нібито порятунок може залежати від знищення конкретних ворогів. Сьогодні важко не помітити в ній релігійні риси» [Каубе, 2016: с. 541]. Ці інтонації сакрального не тільки характеризують М. Вебера як людину, що частково протиставляє себе Модерну¹², але і наказують нам як інтерпретаторам вкрай обережно поводитися з Веберовою спадщиною.

Сам М. Вебер, до речі, про це неодноразово нам нагадає, апелюючи до соціокультурної та історичної конкретики. Фаланд для специфічного випадку це одне з ключових¹³ правил описує так: «Ніколи не можна сказати чи наказати, як потрібно вчиняти: чи слідувати етиці переконання, чи етиці відповідальності» [Vahland, 1999: S. 424]. Так само — стосовно іншої проблеми — Ю. Каубе каже: «Рішення Бога про те, кого він прирече на чесні муки, а кого позбавить від них, абсолютно не підлягає логічному поясненню» [Каубе, 2016: с. 176]. У такій надмірності контингентного/можливого (повертаючись до термінології того ж таки Н. Лумана) абсолютно по-іншому прочитуємо веберівську ідею розчаклування як втрати сенсу.

Адже у такому випадку, як пише Кольо-Тельєн, причина розчарованості, що настала в розчаклованому і квантифікованому світі капіталізму, для М. Вебера полягає не в відступі від розуму і віри в нього, а в нездатності (неможливості? — *О.Г.*) знайти смисл діяльності в світі. Релігія раніше знаходила цей смисл, виробляла його, але релігію підмінено й замінено економічним примусом капіталізму і політичним примусом бюрократії [Colliot-Thelene, 1998]. Чи не спостерігаємо ми тут пафос, дуже схожий з тим, яким був озброєний молодий Карл Маркс в його «Економіко-філософських рукописах», коли «перевертав» поняття відчуження?

І чи не цією «розірваністю» і «розчаруванням», «закинутістю людини у світ» (як набагато пізніше за М. Вебера напише інший філософ) пояснюється таке часте використання Вебером конфліктних і войовничих категорій? Як констатує К. Палонен, в суто науковому тексті про об'єктивність наукового пізнання «Вебер без коливання використовує такі поняття, як боротьба (*Kampf*) і протиборство (*Auseinandersetzung*) стосовно процесу дослідження і наукових установ» [Палонен, 2010: с. 133]. Та й сам М. Вебер виразно насаджує «парламентське» бачення процесу дослідження, в якому навіть істину містифікують і суб'єктивують (в обох значеннях цього слова): «Наукова істина є саме те, що хоче бути значимим для всіх, хто прагне істини» [Вебер, 1998: с. 230].

¹² Що цілком узгоджується з відомими фактами біографії та світоглядом М. Вебера, а також з його життєвою траєкторією з майже середньовічної Тюрингії Ернестинської лінії Саксонського дому через бісмарківський *Zweites Reich* до післявоєнної *Weimarer Verfassung* в написанні якої М. Вебер безпосередньо брав участь.

¹³ В тому числі ціннісних, а не тільки епістемологічних.

Від Вебера як суб'єкта до суб'єкта у Вебера

Відповідно, цілком логічним виявляється і «множинна», «занурена в конкретику», плюральна соціальна онтологія, якої нас навчає М. Вебер. Так, С. Кальберг пише що Вебер піддає кожному «історичну констеляцію» аналізу з точки зору «різноманітних причин», які її зумовили, навіть незважаючи на те, що кожна з цих причин на конкретному проміжку може виявитися вирішальною і ключовою [Kalberg, 1994: р. 77]. Наприклад, згідно з Ю. Каубе, для М. Вебера індивідуалізм, наука, освіта, раціональне міське життя є саме історично конкретною спадщиною Реформації. Такий погляд — принципово плюральний, принципово конкретний, в чомусь навіть ситуативний — неминуче відвертається від системних схематичностей у бік одиничних дій і смислових унікальностей.

Ось чому всі три полюси, які виокремлює М. Лепсіус для веберівської соціології, евристично важливі: «Веберівська соціологія пов'язує соціальну дію кторів зі структуриванням координації дій і смисловими взаємозв'язками орієнтацій дії. Вона певною мірою діє в просторі з трьома полюсами — перебіг дії, структурні утворення та проєкції смислу. Всі ці категорії впливають одна на одну, але не звідні одна до одної» [Лепсиус, 2004: с. 52].

Найближче з цих трьох полюсів до хоч якоїсь історичної стійкості, зимелівської «форми» або паретівських «резидуїв», луманівської «системи дії» або гофманівського «фрейму», безумовно, знаходяться структуровані координації дій. Однак навіть їх М. Вебер занурює до конкретних ситуацій дії, виборів, ідеалів суб'єкта, його віри і совісті. Або, як з цього приводу пише І. Фаланд, навіть сенс у Веберовій концепції визначено суб'єктивним рішенням («вибором») на базі деякої «остаточної позиції», прийнятої екзистенційно і в чомусь навіть позасоціально [Vahland, 1999] (Фаланд навіть згадує саме в цьому контексті «страх смерті»).

Інакше кажучи, на мікрорівні соціального М. Вебер пропонує нам розімкнуту онтологію розірваного хаосмосу, де факт і пояснення антигегельянськи розрізнено, вони вступають в боротьбу, не збігаються — і саме через це актуалізується, власне, поняття смислу, яке в іншому випадку було б непроблематичним.

І саме тому на мікрорівні соціального єдиною емпірично доступною реальністю є лише одиничне, інше є лише «номенами» («імаджинаріумами, в термінах Давидова, породженими абстрагуванням і категоризаціями). Єдине, з чого складена соціальна реальність, — це тонкі нитки конкретних людських дій, з яких і виткано цю тканину, як пише сучасний інтерпретатор Вебера [Давыдов, 1998]. Цей концепт соціальної дії відсторонений як від «фактів колективного уявлення» (згідно з Дюркгаймом), так і від «психік» (згідно з Тардом), проте він не є самоексплікованим і самоочевидним. У зв'язку з цим «поняття “сенсу” є засадовим у соціологічній теорії Макса Вебера, а сам предмет соціології він визначає як тлумачення і розуміння

“соціальної дії”, тобто приписування поведінці певної осмисленої інтерпретації» [Золян, 2018: с. 29], причому найбільш соціологічно значущими смислами є «мотиви», які М. Вебер визначає як «певну смислову єдність, що видається дійовій особі або спостерігачеві достатньою причиною для певної дії» [Вебер, 1990: с. 611]. Найнебезпечнішою епістемологічною пасткою тут є передданість смислу дії: тобто, згідно з Вебером, актом стає (як мінімум, соціальним) актом лише через пов’язаність з певним смислом. Відтак у такому випадку питання «чорної скриньки» в соціологічній теорії і соціальній філософії просто зміщують на виробництво смислу, а не розв’язують остаточно.

Підсилює цю небезпеку те, що, власне, осмисленість дії якраз і визначають саме стосовно дії, яку спостерігають і безпосередньо розуміють. Інакше кажучи, теоретично передбачають онтологічну передданість смислової єдності самої дії¹⁴, а практично в науці реалізують гносеологічне постконструювання цієї дії саме за її перебігом та результатами.

Утім, сам М. Вебер, ймовірно, відмінно цю небезпеку бачить. Хіба не цьому присвячений окремий пасаж в його відомих викладах? «Слово “смысл” має в нашому випадку два значення. Це може бути: а) а1. зміст, дійсно суб’єктивно передбачуваний діючою особою в конкретній історичній ситуації, або а2. наближений, середній зміст, суб’єктивно передбачуваний діючою особою в певному числі ситуацій; б) теоретично конструйований чистий тип смислу, суб’єктивно передбачуваний гіпотетичною діючою особою або діючими особами в даній ситуації. Тут взагалі не йдеться про будь-який об’єктивно “правильний” або метафізично осягнений “справжній” смысл. Цим емпіричні науки про дію — соціологія та історія — відрізняються від всіх догматичних наук — юриспруденції, логіки, етики, — які прагнуть виявити у своїх об’єктах “правильний”, “значимий” смысл» [Weber, 2002: S. 2].

Але ж у такому випадку М. Вебер не пропонує жодного гарантованого способу «розкрити» перший з виявлених ним типів смислу (або, що те ж саме, гарантувати релевантне зіставлення першого та другого типів). Сам же автор відзначає, що мотиви явні та мотиви приховані, дискурсівані та придушені «часто настільки маскують — навіть у свідомості і для самої діючої особи — справжній зв’язок її дій, що й суб’єктивно справді ширі свідчення мають лише відносну цінність» [Weber, 2002: S. 8]¹⁵. І тут відбувається один з найбільш парадоксальних його поворотів: всупереч власній «онтології множинності», вище описаній нами, сам же соціолог пропонує соціології диктативну позицію «встановлення справжнього характеру» зв’язку між окремими мотивами за допомоги тлумачення — причому навіть всупереч її

¹⁴ Каузально — як причина, логічно — як те, що осмислює дію, хронологічно — як дещо до-існуюче для дії.

¹⁵ Забавно, що логічно ідентичний хід демонструє П. Бурдьє в есеї «Громадської думки не існує», але доходить методологічно зовсім протилежних висновків.

неусвідомленості і непередбачуваності самим актором. Ось цей парадокс¹⁶ на сьогодні не отримав задовільного пояснення.

Веберівська об'єктивність соціального

Але саме завдяки цьому парадоксальному кроку М. Вебер отримує можливість перейти з рівня соціальної мікроонтології на рівень макроонтології. В іншому випадку ніякі «ідеальні типи» не мали б права на існування в його концепції, а сама концепція з (пост)кантианської перетворилася б на ірраціоналістичну, в чомусь навіть інтуїтивістську — або, можливо, навіть (перед) постмодерністську, як уже казали наведені вище інтерпретатори.

Але, як ми знаємо, цього не сталося. Веберова думка проминає це «вузьке місце» у власній конституції і переходить на аналіз макросоціальності.

Деякі дослідники виявляють своєрідний «перехідний момент» між мікро- та макро- у вигляді шансів і випадковості: «Вирішальна роль шансів у веберівському спектрі понять привносить в дію загалом і політику зокрема випадковість (*contingency*). Для Вебера випадковість шансів на відміну від непередбачуваної (*hazardous*) випадковості фортуни є умовою усвідомленості самої дії» [Палонен, 2010: с. 135]. Проте нам уявляється, що це непрапомірне розширення концепту (спочатку створеного з іншою метою), причому на базі постзнання (в тому числі забарвленого а'ля Луман). Радше схоже на те, що Вебер постулює існування соціального аксіоматично, не вибудовуючи в своїй «фрагментованості» безперервний теорематичний ланцюжок.

Тут Вебер імплікує тотожність «відомого йому» суспільства і «суспільства взагалі». Або ж — що у цьому випадку одне й те саме — вивчає відоме йому суспільство як суспільство взагалі. Ймовірно, це може бути пояснене в тому числі специфікою його дослідницької програми (див. вище), однак це і робить, власне, його концептуалізацію капіталізму емблематичною для всієї його парадигми.

М. Льові зауважує, що так само, як і його великий опонент, М. Вебер досліджує капіталізм як світ абстракцій, світ безособових упредметнених відносин, які замінюють особисті відносини, світ перетворення нагромадження капіталу на річ-у-собі [Lowy, 1998]. Ця лінія дослідження капіталізму виявилася дуже плідною. Так, Дж. Ритцер прямим текстом згадує М. Вебера як одного зі своїх попередників, поряд з, наприклад, З. Бауманом. Згідно з Дж. Ритцером, саме ці мислителі змусили його задуматися над формальною раціональністю (та такими її епіфеноменами, як Голокост і тейлоризм) як способом організації праці людей: «Як показав Макс Вебер, раціональна бюрократія, що з'являється у західному світі в Новий час, відрізняється від своїх традиційних попередниць перш за все тим, що її функціонування

¹⁶ Цілком зрозумілий з точки зору збереження дисциплінарної ідентичності, категорично важливої для М. Вебера.

будоване на ґрунті чітко сформульованих і явно виражених правил та інструкцій, які «від і до» регламентують діяльність фахівців з раціонального бюрократичного управління. Це перш за все такі принципи, як ієрархічна організація, підпорядкування формальним правилам і звичаям, послідовність у виконанні необхідних функцій, безособовість, продиктована слідуванням правилам, а також опертя на спеціальні знання, завдяки яким сучасна раціональна бюрократія не має собі рівних у функціональній ефективності» [Дмитрієв, 2011: с. 223].

Цю лінію дослідження добре вивчено і навряд чи вона ще піднесе сюрпризи. А ось альтернативна лінія, на яку вказує один з найвпливовіших інтерпретаторів Вебера, Юрген Габермас, цілком може виявитися плідною. Нагадаємо, що він стартує з тієї самої «теоретичної слабкості», за влучним висловом, яку поділяють Маркс, Вебер, Горкгаймер та Адорно, а саме з отожднення громадської раціоналізації з «посиленням інструментальної та стратегічної раціональності взаємозв'язків дії» [Habermas, 1982: S. 209]. Однак ця характеристика модерного суспільства розгортається ним до рівня категорії *відокремлення*, яка описується як «те, що “мистецтво може розвиватися за своїми власними закономірностями”». Вебер не розглядає дану обставину в першу чергу з точки зору установи мистецтва як професійного художнього виробництва (з інституціоналізацією публіки, що насолоджується мистецтвом, і художньої критики як посередника між виробниками і реципієнтами мистецтва). Він радше концентрується на тих ефектах, які має усвідомлене розуміння естетичних внутрішніх цінностей для опанування матеріалу, тобто для технік художнього виробництва» [Habermas, 1982: S. 229–230].

В тому числі тут Габермас знаходить свою дихотомію інструментального та комунікативного; пропонує небурдєвістську варіацію автономії поля, нелуманівську варіацію операціональної закритості систем, немарксистську (за гамбурзьким рахунком) критику пізнього капіталізму і аналіз його криз, немосівське дослідження технік соціальної дії. Не можна сказати, що все це зроблено в абсолютній герметичності Веберової концепції, однак сам по собі такий розворот дійсно цікавий. Адже саме завдяки йому стає зрозуміло, як пов'язані раціоналізація, «методичний спосіб життя», його мотивації, чинники виникнення капіталізму, «універсалістська етика переконань» [Habermas, 1982: S. 236], кореляції яких окреслено М. Вебером лише пунктирно.

Понад те, саме під таким кутом стає зрозумілим той розворот теми, який пропонує Ганс Йоас, згідно з яким «Вебер співвідносить права людини з експансією капіталізму і прогресом бюрократизації», оскільки «внутрішньомирський аскетизм» сект породив капіталістичний спосіб мислення і раціонально мислячого і діючого «фахівця» (Berufsmensch), і оскільки саме (як мінімум, формально прописані і гарантовані) права людини і є передумовою «вільної гри капіталістичної спонуки оцінювати товари і людей» [Joas, 2005: р. 378–379]. Як ми побачимо далі, права Г. Йоас не прив'язує виключно до раціональності, але вже сам по собі такий розворот теми був би неможливий без перенесення

уваги на імпліцитну логіку становлення західного варіанту модерну і капіталізму, здійсненого М. Вебером та його послідовниками.

Надія і пошук¹⁷: що ми упускаємо при читанні Вебера?

Іншим аспектом, який розкриває такий погляд М. Вебера, є напружені відносини між соціальним та економічним. Взагалі кажучи, термін «економічна дія» в пострадянських перекладах дедалі частіше замінюють словом «господарювання», що ближче до німецького оригіналу¹⁸. Проте навіть за межами суто семантичних дискусій помітний важливий момент, що його часто упускають соціологи, — а саме що «господарська дія» лише виглядає як соціальне¹⁹. Натомість М. Вебер ще сторіччя тому попереджав, що, незважаючи на наявність смислової наповненості (як головної *необхідної* характеристики соціального), «господарськи зорієнтована» дія потребує окремого дослідження. Бо її смисловою орієнтацією буде «бажана корисність» [Вебер, 2005], тобто орієнтація не на сенс іншого (*достатня* характеристика соціального), а на технічний параметр корисності, тобто реальних або уявних шансів²⁰ практичного використання чого-небудь зараз або коли-небудь.

Зауважимо в дужках, що операціональне (але не концептуальне!) розрізнення інтересів і цінностей, проведене Ю. Габермасом, мовляв, «диспозиції інтересів мінливі, натомість генералізовані цінності завжди мають силу для більш ніж одного типу ситуації» [Habermas, 1982: S. 244], тут знаходить свіже прочитання, застосування якого, втім, — це тема зовсім окремого дослідження.

Саме тут здійснено найважливіший розтин — а саме розтин принципової важливості форми дії. У цьому випадку мова йде про техніку дії, яку М. Вебер розумів як суму засобів для досягнення мети. Однією цією проблематизацією М. Вебер розкриває ціле гроно питань: починаючи від питань співвідношення цілей і засобів у соціальному²¹ і закінчуючи гайдегерівськими²² зауваженнями на кшталт тих, що ми знаходимо у другому розділі «Господарства

¹⁷ Назви кораблів адмірала д'Антраксто, що були відправлені на пошуки зниклої експедиції Лаперуза.

¹⁸ Так само як і, зауважимо, з заміною слова «дія» словом «діяння» із вказівкою на процесуальність і періодичність.

¹⁹ Так само як і технічна дія. Легко показати, що взаємодія з продавцем є соціальною все ж таки більше, ніж взаємодія з автоматом для продажу, але менше, ніж взаємодія з довільним партнером по комунікації.

²⁰ Окремим питанням є концептуалізація шансів, в якій деякі дослідники взагалі бачать шанс на контингентність у концепції Вебера; ми ж схильні розглядати це питання простіше, адже поняття «економічний шанс» М. Вебер визначає як можливість сприятливої ситуації в господарюванні (або розрахунку на неї), зумовленої стійкою звичкою, угодами, інтересами, правом [Вебер 2005: с. 53]. Тут не проглядають перспективи і потенціал для узагальнення цієї категорії за межі господарських питань.

²¹ Див. як далі цю тематику розвивають Т. Парсонс, Р. Мертон, Г. Блумер та ін.

²² Мається на увазі ідея М. Гайдегера щодо речей (*Zeug*) та їхнього виявлення: щоб виявити річ, її можна зламати — і тоді ансамбльовані навколо речі практики самі «підкажуть» і «покажуть», якою є річ і чим вона є по суті.

та суспільства» про зв'язок технічного питання і сумнівів щодо найбільш раціональних засобів та про відмінності в орієнтації господарства (на вибір мети застосування) і техніки (на вибір засобів застосування) [Weber, 2002]. Тут Вебер очевидним чином зближується з Аристотелем, для якого, нагадаємо, економіка не була єдиним способом господарювання, але він зіставляв її з хрематистикою.

Іншим важливим проявом у цьому питанні є категорія «розпорядчої влади» як невіддільної ознаки господарювання, зумовленої можливістю розпорядження ресурсами та здійснення обміну, розпорядження своїм часом і робочою силою — коротше кажучи, як специфічної форми влади, схожої з марксистською ідеєю економічного примусу. Це не тільки виявлення політичного в економіці, це ще й імплікування алгоритму узагальнення категорії за межі сфери, в якій її було виявлено.

Ще одним наслідком веберіанської картини об'єктивного макросоціального порядку є перевизначення категорії знання. Вебер здійснює це ніцшеанськи, але без ніцшеанського «презирства до повсякденної політичної діяльності» [Палонен, 2010: с. 129], що для активного політика М. Вебера було просто недоречним. Саме звідси і береться «регулятивна ідея об'єктивності як чесної гри з певним історичним зразком риторики — з парламентським способом ведення політичної боротьби» [Палонен, 2010: с. 129].

І ще одним наслідком цієї картини є діалектика прав, ґрунтована, як зауважує Ганс Йоас, на парадоксальній «невідповідності між двома фундаментальними принципами модернізації: процесом прогресивної раціоналізації, з одного боку, і процесом прогресивної суб'єктивізації — з іншого» [Joas, 2005: р. 370–371]

Тематикою парадоксів і суперечностей взагалі дослідники переймаються давно — і тут М. Вебер явно завбачує і передує сучасним часто-густо кентавричним постановкам питань і тем у філософії і соціології (див. детальніше [Тощенко, 2011: с. 83–114]). Дослідники [Symonds, Pudsey, 2008] вказують, що парадоксальність простежуємо у Веберових викладках при аналізі цінностей у перебігу раціоналізації²³, співвідношення аскетизму та багатства²⁴, харизми та рутинізації, смерті і сенсу/цінностей, результатів науки та їх визнання тощо. Важливіше те, що парадоксальність веберівської гносеології на сьогодні, як і багато інших аспектів, залишається досі не розкритою і чекає на свого уважного дослідника.

Три крапки замість однієї

Сучасній соціології властиві песимістичні констатації, що «свої вершини теоретичне вчення Макса Вебера досягло в сімдесяті-вісімдесяті та, можливо,

²³ Де цінності втрачають і переглядають, але це неминуче, як рок або доля.

²⁴ Р.К. Мертон показує, що веберівська ідея аскетизму в базі протестантизму знищує саму себе за допомоги нагромадження багатства — а значить, прийняття цінностей може призвести до відмови від них. Чи не ця, власне, колізія породила знамениту мертонівську ідею латентних функцій?

в дев'яності роки» [Козловский, Шпакова, Эттрих, 2004: с. 6] — коли, додамо від себе, виходили масштабні класичні праці на кшталт дослідження Л. Лахмана [Lachmann, 1971]. Проте мова йде перш за все про інституційно-формальні показники розвитку веберіанства — кількість конференцій, текстів, спільнот дослідників, дисертацій, пов'язаних з його концепцією. Насправді шерэг веберівських евристик і пропозицій виразно залишаються нерозкритими і потребують подальшого критичного аналізу.

Наприклад, тривіальна констатація нашої колеги, що «Вебер показав незвідність соціального до інших царин знання. Сам вчений ніколи не намагався підмінити соціальне чимось іншим, тобто не допускав редукціонізму, який так чи так означає втрату соціологією свого специфічного предмета. У пошуках концептуальних рамок для соціології Вебер не виходив за межі соціального» [Титаренко, 2020: с. 57], є не такою вже непроблематичною точкою зору, як здається. Чи увиходить політичне у «соціальне»? А біофізіологічне? А особистісне? А психологічне? А сни та мрії? А уявлення та марення масового або індивідуального психозу? Не дивно, що проблематика соціального дедалі активніше повертається і проявляє себе в сучасній соціології та соціальної філософії (детальніше з цього приводу див. огляд у [Голіков, 2018]).

Не менш цікавою є колізія переорієнтації М. Вебера і розширення його погляду з культурно-історичного аналізу особливостей Заходу (зокрема, реконструкції історичних умов початку модерну) [Schwinn, 2004] на побудову широкої універсальної загальносоціологічної теорії, а потім і парадигми. Такий переопис об'єкта дослідження гідний особливого використання сучасними соціологами.

На протилежному боці континууму пізнання знаходиться сам суб'єкт, з приводу якого Е. Трельч висловився однозначно, що М. Вебер в собі поєднує вражаюче проникливий логічний самоаналіз з настільки ж глибокими та винятковими здібностями дослідника [Troeltsch, 1977]. Такий «проникливий логічний самоаналіз» — це в сучасному світі вже далеко не фігура мовлення і не опціональні прикраси будь-якої теоретичної будови, а вимога самого життя, без виконання якої будь-яке соціологізування та філософування виявляються беспорядним борсанням у тенетах задалегідь заданої мовної гри.

Саме на такому самоаналізі тільки і можна ґрунтувати аргументи і висновки, які здаються без детального ознайомлення парадоксальними або неправдоподібними. Саме це пояснює, наприклад, «різкість», з якою, за визнанням Г. Йоаса, Вебер говорить про права людини як про «граничний раціоналістичний фанатизм» та «усоблення тих вищих цілей і цінностей, які навряд чи може зрозуміти той, хто їх не розділяє або виявляє до них гостру відразу» [Joas, 2005: р. 378]. Саме таким (таким, що вічно відбувається і вічно повертається до самого себе) самоаналізом може бути пояснена неодноразово відзначена дослідниками «плинність і мінливість політичних

поглядів і наукових принципів вченого на тлі трансформації епохи» [Каубе, 2016: с. 541]. І щастя викладача або дослідника, який не зіткнеться з «майбутніми функціонерами націонал-соціалізму», яким раптово не сподобаються слова, що «дурість гірше непатріотичної поведінки» [Каубе, 2016: с. 541], і які безпardonно зірвуть його лекцію. Однак далеко не всім інтелектуалам і мислителям так щастить, а часи нетерпимості і нездатності до співіснування з Іншим, як показують події останніх десятиріч, на жаль, не пройшли остаточно. А значить — і Вебер не в минулому, а в сьогоденні.

ДЖЕРЕЛА

- Вебер, М. (1998). *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / Пер. з нім. О. Погорілого. Київ: Основи.
- Вебер, М. (2005). Хозяйство и общество. *Экономическая социология*, 6 (10), 46–68.
- Гайденко, П.П., Давыдов, Ю.Н. (1991). *История и рациональность. Социология М.Вебера и веберовский ренессанс*. Москва: Политиздат.
- Голіков, О.С. (2018). *Фабрикація порядку. Знання в конституюванні соціального*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна.
- Гуторов, В.А. (1999). Макс Вебер и социалистическая традиция. *Журнал социологии и антропологии*, II (3), 12–17.
- Давыдов, Ю.Н. (1998). *Макс Вебер и современная теоретическая социология: актуальные проблемы веберовского социологического учения*. Москва: Мартис.
- Девятко, И.Ф. (2003). *Социологические теории деятельности и практической рациональности*. Москва: Аванти-плюс.
- Золян, С.Т. (2018). К проблеме смысла в социальной семиотике: Макс Вебер сегодня. *Слово.ру: балтийский акцент*, 9 (4), 7–42.
- Каубе, Ю. (2016). *Макс Вебер на рубеже двух эпох*. Москва: Дело.
- Коллинз, Р. (2002). *Социология философий. Глобальная теория интеллектуального изменения*. Новосибирск: Сибирский хронограф.
- Лепсиус, М.Р. (2004). Своеобразие и потенциал веберовской парадигмы // *Журнал социологии и социальной антропологии*, 7 (2), 51–60.
- Льюис, Д. (1981). *Марксистская критика социологических концепций Макса Вебера*. Москва.
- Палонен, К. (2010). Объективность как честная игра. Веберовское переопределение нормативного понятия. *Полис. Политические исследования*, 5, 129–145.
- Патрушев, А.И. (1992). *Расколдованный мир Макса Вебера*. Москва: Издательство Московского университета.
- Рахманов, А.Б. (2012). *Социальная философия Макса Вебера*. Москва: Красанд.
- Титаренко, Л.Г. (2020). Актуально ли сегодня наследие Макса Вебера? (к 100-летию со дня его смерти). *Журнал Белорусского государственного университета. Социология*, 2, 54–60.
- Тощенко, Ж.Т. (2011). *Кентавр-проблема (Опыт философского и социологического анализа)*. Москва: Новый хронограф.
- Шлюхтер, В. (2004). Действие, порядок и культура: основные черты веберовской исследовательской программы. *Журнал социологии и социальной антропологии*, 2, 22–50.
- Colliot-Thelene, C. (1998). Des usages de Max Weber. *Pensee*, 314, 5–14.
- Habermas, J. (1982). *Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. I. Handlungsrationality und gesellschaftliche Rationalisierung*. Augsburg: Suhrkamp Verlag.
- Joas, H. (2005). Max Weber and the Origin of Human Rights: A Study on Cultural Innovation. In: C. Camic, Ph.S. Gorski, D.M. Trubek (Eds.), *Max Weber's Economy and Society. A Critical Companion* (pp. 366–382). Stanford, CA.

- Kalberg, S. (1994). *Max Weber's Comparative-Historical Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Lachmann, L.M. (1971). *The legacy of Max Weber*. Berkeley: Glendessary Press.
- Lowy, M. (1998). Weber et Marx, protestantisme et capitalisme. *Pensee*, 314, 15–23.
- Schwinn, Th. (2004). Von der historischen Entstehung zur aktuellen Ausbreitung der Moderne. Max Webers Soziologie im 21. Jahrhundert. *Berliner Journal für Soziologie*, 4, 527–544.
- Symonds, M., Pudsey, J. (2008). The concept of «paradox» in the work of Max Weber. *Sociology*, 42 (2), 223–241.
- Troeltsch, E. (1977). *Der Historismus und Seine Probleme. Erstes Buch: Das Logische Problem der Geschichtsphilosophie*. S.l.: Scientia Verlag.
- Vahland, J.V. (1999). Entzauberung. Max Weber und seine Interpreten. *Kant-Studien. Mainz*, 90 (4), 410–433.
- Weber, M. (1998). *Sociology. General historical analyzes. Politics* / Tr. by. O. Pohorilyi. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Вебер 1998]
- Weber, M. (2002 [1921–1972]). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* / Revidiert v. J. Winckelmann. Tbingen.

Одержано 18.02.21

REFERENCES

- Collins, R. (2002). *Sociology of philosophies. Global theory of intellectual change*. [In Russian]. Novosibirsk: Sibirskii khronograf. [=КОЛЛИНС 2002]
- Colliot-Thelien, C. (1998). Des usages de Max Weber. *Pensee*, 314, 5–14.
- Davydov, Yu.N. (1998). *Max Weber and modern theoretical sociology: actual problems of Weber's sociological doctrine*. [In Russian]. Moscow: Martis. [=ДАВЫДОВ 1998]
- Deviatko, I.F. (2003). *Sociological theories of activity and practical rationality*. [In Russian]. Moscow: Avanti-plus. [=ДЕВЯТКО 2003]
- Gaidenko, P.P., Davydov, Yu.N. (1991). *History and rationality. M. Weber's sociology and the Weberian Renaissance*. [In Russian]. Moscow: Politizdat. [=ГАЙДЕНКО, ДАВЫДОВ 1991]
- Golikov, O.S. (2018). *Production of the order. Knowledge in the constitution of the social*. [In Ukrainian]. Kharkiv: V.N. Karazin KhNU. [=ГОЛІКОВ 2018]
- Gutorov, V.A. (1999). Max Weber and the socialist tradition. [In Russian]. *Zhurnal sotsiologii i antropologii*, II (3), 12–17. [=ГУТОРОВ 1999]
- Habermas, J. (1982). *Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. I. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Augsburg: Suhrkamp Verlag.
- Joas, H. (2005). Max Weber and the Origin of Human Rights: A Study on Cultural Innovation. In: C. Camic, Ph.S. Gorski, D.M. Trubek (Eds.), *Max Weber's Economy and Society. A Critical Companion* (pp. 366–382). Stanford, CA.
- Kalberg, S. (1994). *Max Weber's Comparative-Historical Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Kaube, Yu. (2016). *Max Weber at the turn of two eras*. [In Russian]. Moscow: Dielo. [=КАУБЕ 2016]
- Lachmann, L.M. (1971). *The legacy of Max Weber*. Berkeley: Glendessary Press.
- Lepsius, M.R. (2004). The originality and potential of the Weberian paradigm [In Russian]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii*, 7 (2), 51–60. [=ЛЕПСИУС 2004]
- Lewis, D. (1981). *Marxist Critique of Max Weber's Sociological Concepts*. [In Russian]. Moscow [=ЛЬЮИС 1981]
- Lowy, M. (1998). Weber et Marx, protestantisme et capitalisme. *Pensee*, 314, 15–23.
- Palonen, K. (2010). Objectivity as Fair Play. Weber's redefinition of the normative concept. *Policy*. [In Russian]. *Politicheskie issledovania*, 5, 129–145. [=ПАЛОНЕН 2010]
- Patrushev, A.I. (1992). *The unenchanted world of Max Weber*. [In Russian]. Moscow: Publishing house of Moscow University. [=ПАТРУШЕВ 1992]
- Rakhmanov, A.B. (2012). *Social philosophy of Max Weber*. [In Russian]. Moscow: Krasand. [=РАХМАНОВ 2012]

- Schluchter, V. (2004). Action, order and culture: the main features of the Weberian research program. [In Russian]. *Journal of Sociology and Social Anthropology*, 2, 22–50. [=Шлюхтер 2004]
- Schwinn, Th. (2004). Von der historischen Entstehung zur aktuellen Ausbreitung der Moderne. Max Webers Soziologie im 21. Jahrhundert. *Berliner Journal für Soziologie*, 4, 527–544.
- Symonds, M., Pudsey, J. (2008). The concept of «paradox» in the work of Max Weber. *Sociology*, 42 (2), 223–241.
- Titarenko, L.G. (2020). Is Max Weber's legacy still relevant today? (to the 100th anniversary of his death). [In Russian]. *Journal of the Belarusian State University. Sociology*, 2, 54–60. [=Титаренко 2020]
- Toshchenko, Zh.T. (2011). Centaur problem (Experience of philosophical and sociological analysis). [In Russian]. Moscow: Novyi khronograf. [=Тошенко 2011]
- Troeltsch, E. (1977). *Der Historismus und Seine Probleme. Erstes Buch: Das Logische Problem der Geschichtsphilosophie*. S.l.: Scientia Verlag.
- Vahland, J.V. (1999). Entzauberung. Max Weber und seine Interpreten. *Kant-Studien. Mainz*, 90 (4), 410–433.
- Weber, M. (2005). Economy and society. [In Russian]. *Economic Sociology*, 6 (10), 46–68.
- Zolian, S.T. (2018). On the problem of meaning in social semiotics: Max Weber today. [In Russian]. *Slovo.ru: Baltiiskii aktsent*, 9 (4), 7–42. [=Золян 2018]

Received 18.02.21

Olexandr Holikov, doctor of sociological sciences,
Associate Professor of Sociology and Department of Political Sociology
Kharkiv National University named after VN Karazina
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61000
golikov@karazin.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6786-0393>

RECONCEPTUALIZATIONS OF MAX WEBER'S SOCIAL THEORY: BETWEEN EPISTEMOLOGY AND AXIOLOGY

The article is devoted to the study of the Max Weber's position in sociology and philosophy and the position of sociology and philosophy in relation to Max Weber at the turn of the millennium. The author addresses a number of aspects of Weber's theory (epistemology, axiology, ontology at the microlevel and at the macrolevel), well known and studied in sociology, in order to produce a holistic picture of Max Weber's conceptual and methodological proposals in terms of their epistemological perspective. In addition, the article examines the currently missed opportunities of Weber's concept and theorizing, in particular, the paradox of sociological and philosophical discourses, the study of economic action, etc. The author using a wide range of analysts and concepts of Western (E. Troeltsch, J. Habermas, J. Kaube, W. Schluchter, S. Kalberg, T. Schwinn, H. Joas, J. Vahland, K. Palonen) and post-Soviet (Yu Davydov, L. Titarenko, S. Zolyan, T. Dmitriev) sociologists and philosophers, as well as analyzing a number of works of the German philosopher and sociologist himself, demonstrates the heuristic potential of Weber's developments in various dimensions. The topics of the origins and roots of the Weberian concept, its methodology of science, the social status of science from Weber's point of view, the place of enchantment in social and epistemological processes, the relationship between motive and meaning, the problem of administrative power and utility, human rights in Weber's optics and macrohistorical logic in his research are touched upon. The author also draws attention to the connection between Weber's socio-political and worldview position with his epistemological developments, his scientific and academic activities. Analogies are drawn between the situations of the early XX and early XXI centuries with the demonstration of the possibilities of Weber's experience in the modern socio-cultural and historical situation.

Keywords: *Max Weber, epistemology, social, world image, disenchantment of the world,*